

KNOKKEN VOOR JE LEZERS

Staat van de Unie 2: kranten en opiniebladen in de Lage Landen

Hoe hoopvol moet je zijn over de geschreven media in Nederland en Vlaanderen? Er zijn redenen om te somberen, er zijn redenen om de toekomst met vertrouwen tegemoet te zien. Na jaren van crisis kozen de journalisten die spraken op het tweede *Ons Erfdeel*-debat ter gelegenheid van het zestigjarige bestaan voor het laatste.

Als je blijft, niet weer zo'n avond zwartkijken over de vermeende crisis van de geschreven media. De hoofdredacteurs Peter Vandermeersch van *NRC Handelsblad*, Bert Bultinck van *Knack*, Karl van den Broeck van *Apache* en redacteur *De Groene at large* Margreet Fogteloo van *De Groene Amsterdammer* verwierpen unisono de pessimistische conclusies van hoofdredacteur Luc Devoldere in zijn inleiding op de tweede Staat van de Unie ter gelegenheid van het zestigjarige jubileum van *Ons Erfdeel*. Het gaat goed met de media. Laat dát verdorie de uitkomst zijn van het gesprek dat op 8 februari plaatsvond in De Brakke Grond te Amsterdam.

Wat had Devoldere beweerd? Hij sprak van een bloeiperiode van kranten en tijdschriften vanaf de late negentiende eeuw, begin twintigste eeuw die hooguit een Indian summer beleefden tot ongeveer het jaar 2000. Daarna haperde, als gevolg van adverteerders die andere kanalen zochten en dalende abonnee-inkomsten, het verdienmodel van deze media en raakten zij het noorden kwijt door te investeren in lifestyle, gratis meningen en “weekbladen (...) die allemaal op elkaar lijken en in weinig verschillen van wat in hun dikke zaterdagedities al staat”. Gevolg: “vele dagbladen zullen in de eerstkomende jaren verdwijnen”. Al is – ook dat zei hij – het klassieke journalistieke model allerminst dood: het presenteren van gecheckte en gedubbelcheckte feiten en het op die manier “integer en zo ongebonden en onafhankelijk mogelijk” dienen van de waarheid. De voor deze avond uitgenodigde media bleven immers onverkort volgens deze methode werken.

LUC DEVOLDERE (Ons Erfdeel):

‘Er is een inflatie van nieuwsmeldingen en meningen op het internet, in principe – en dat heeft verstrekkende gevolgen – gratis’

Het onderliggende probleem, vond Devoldere, is de teloorgang van het poortwachtersmonopolie van de media. “De informatieconsument is anno 2017 een eclectische omnivoor geworden, een zappende alleseter. (...) Hij aanvaardt minder en minder dat een instantie (een redactie, een zender etc.) de keuze [*van wat het nieuws is, MD*] voor hem bepaalt. Digitale dragers maken op maat gesneden informatie mogelijk. Nieuws wordt meer en meer gepersonaliseerd. Op elk moment kan iedereen om het even wat op maat, *ad hoc* oproepen, lezen, bekijken of beluisteren. Op een ogenblik dat hem of haar

past. Er is een inflatie, bombardement van nieuwsmeldingen en meningen op het internet, in principe – en dat heeft verstrekkende gevolgen – gratis.”

Daar komt bij dat de gebruiker van tegenwoordig het liefst in zijn “echokamer” vertoeft: de door de algoritmes van Google en Facebook gecreëerde bubbels “waarin we comfortabel en onwetend rond blijven hangen”, vol informatie “die eigen opvattingen en het eigen gelijk bevestigt”. Bubbels ook waarin *fake news* gemakkelijker dan ooit kan worden gemaakt en verspreid. Het zijn voorkeuren die worden versterkt door een afgenomen vertrouwen in autoriteiten en dus het gezag van de krant, en een groeiende behoefte aan versnelling en verstrooiing die ten koste gaat van de aandacht voor diepgang en nuancering. “Informatie moet sneller en korter.” Emotie en commotie heersen.¹

Foto © Bart Grietens

PLURIFORMITEIT

De journalisten wilden er niets van weten. Vandermeersch toonde zich “geschrokken van de negatieve, foute analyse”. Bultinck was zulke verhalen helemaal beu. “Ik hoor al tien jaar dat het crisis is en er is niets van aan.” En Fogteloo kreeg de indruk dat Devoldere geloofde dat “het niet vijf voor twaalf, maar al één over twaalf” is. Er zijn toch nieuwe initiatieven bijgekomen? Denk aan internetmedia als Apache en De Correspondent of, al wat langer geleden, de lancering van *nrc.next*. En serieuze media als *De Groene Amsterdammer* – al honderdveertig jaar oud! – doen het toch beter dan ooit? “Terwijl wij niet aan flitstukken of lifestyle doen, maar juist aan longreads en andere dingen waarvan mensen denken dat ze zijn uitgestorven”, aldus Fogteloo.

Zeker, de geldstroom uit advertenties is op spectaculaire wijze opgedroogd. Van de kurk waar kranten en tijdschriften op dreven, zijn advertenties nu nog maar één van de inkomstenbronnen, goed voor hooguit de helft van de omzet. “Maar dat was alleen maar een shock voor de mediabedrijven”, zei Bultinck. “Voor de journalistiek was dat een zegen. Nu konden hoofdredacteuren naar hun CEO gaan en zeggen: met advertenties alleen ga je het niet redden, je moet het ook van de journalistiek hebben. Dan noemde je dat ‘content’, zodat de CEO’s het begrepen. En dan maakten ze daar fondsen voor vrij. Ik heb zelf, nadat ik op 1 januari 2016 bij Knack ben begonnen, vier nieuwe mensen kunnen aannemen. Daardoor kunnen we méér zijn dan een poortwachter – het absolute *minimum minimorum* – maar ook eigen verhalen brengen. En

BERT BULTINCK (Knack):

‘Ik hoor al tien jaar dat het crisis is en er is niets van aan’

dat blijkt commercieel te werken: onze bestverkochte nummers vorig jaar waren de twee waarin we aandacht besteedden aan de Panama Papers, waar een redacteur maanden aan heeft gewerkt.”

Ook Vandermeersch wees op de toegenomen kwaliteit. “Journalisten zijn tegenwoordig gedwongen om te knokken voor hun lezers. Dat betekent dat je geen kranten meer kunt maken zoals tien, vijftien jaar geleden. Met alle respect voor de journalisten die de kranten toen maakten. De middelen waren ook anders.” Voor *NRC Handelsblad* betekent dat onder meer dat de tijd en energie die vroeger werd gestoken in het alledaagse ANP-nieuws waar alle media over berichten, nu gaat naar eigen nieuws – inclusief meer onderzoeksjournalistiek dan ooit. “En dat geldt ook voor andere kranten die ik volg: *Trouw*, *de Volkskrant* en *De Standaard*.”

Het “fantastische” internet is daarbij een zegen. “De controleerbaarheid van het nieuws is veel groter geworden. Kranten kunnen heel makkelijk verwijzen naar hun bronnen, die lezers zo nodig zelf kunnen checken. Neem de beruchte lijst van terreuraanslagen waaraan de media volgens de Amerikaanse president Trump geen aandacht zouden hebben besteed. *The New York Times* publiceerde onmiddellijk online een lijst van artikelen die zij en andere media over elk van deze aanslagen hadden geschreven. Als consument kan ik dankzij internet vanuit Nederland ook *The New York Times* volgen, waardoor ik me nu beter geïnformeerd voel dan toen ik daar twintig jaar geleden woonde en werkte als correspondent.”

Dat wil niet zeggen dat er geen “vuiltjes aan de lucht” zijn, zoals moderator Clair Polak het eufemistisch uitdrukte. Neem het verdwijnen van titels. Niet alle aanwezigen onderschreven Vandermeersch’ relativering dat de pluriformiteit van vijftig jaar geleden samenhang met de verzuiling, waarin iedere groep zijn eigen platform nodig had, en dat tegenwoordig alle groepen – “Van Geert Wilders, als hij eindelijk zou willen, tot SP’er Emile Roemer en alles wat daartussen zit” – voldoende ruimte krijgen om hun standpunten naar voren te brengen. En dat niet alleen in *NRC Handelsblad*, maar in ieder medium dat overleefd is gebleven.

Van den Broeck – de minst optimistische van de vier journalisten in het panel – bracht daartegen in dat de dalende advertentie-inkomsten hebben geleid tot consolidatie. In Vlaanderen hebben twee concerns alle kranten in handen en werken veel journalisten voor meerdere titels tegelijk. “Alle opinies komen dan misschien aan bod, maar er zijn wel minder journalisten die het nieuws volgen, waardoor er meer aan onze aandacht ontsnapt. Op persconferenties – als die nog worden georganiseerd – dagen nog maar drie journalisten op: een van persbureau Belga, een namens alle kranten van het Mediahuis en een namens alle kranten van De Persgroep. Er worden dus minder vragen gesteld. Dat heeft gevolgen voor de pluriformiteit.”

Vooraf voor de regionale journalistiek heeft het wegvallen van de markt funeste gevolgen gehad. Er zijn gemeenteraden die vergaderen zonder aanwezigheid van journalisten. Ook Vandermeersch gaf toe daar wél fundamentele zorgen over te hebben. “We moeten niet te veel heimwee hebben naar de regionale kranten. Zo fantastisch was hun kwaliteit niet. Veel stukken over kermissen en lokale wielerveden. Maar ik maak

Foto © Bart Grietens

me wel zorgen dat zij geen waakhond van de lokale democratie meer kunnen zijn, zoals landelijk – min of meer – wel gebeurt. Landelijk is de markt tot nader order groot genoeg, waardoor kranten zoals wij waakhond kunnen blijven. In Maastricht, Groningen en Zwolle niet meer. Ik heb als liberaal grote twijfels over staatssteun, maar misschien moet er voor regionale journalistiek een subsidiesysteem komen.”

DE TAPKAST

Is de kwaliteit van de journalistiek in den brede echt zo sterk verbeterd als werd gesuggereerd? Gedurende de avond vielen meerdere kanttekeningen te noteren. Journalisten krijgen niet meer de ruimte om zich te specialiseren en door een onderwerp jarenlang te volgen het ook echt in hun vingers te krijgen, vond Van den Broeck. “Toen ik begon bij *De Morgen* werd de wereld nog verkaveld onder de buitenlandredacteuren. De een deed Midden- en Zuid-Amerika, de ander Afrika onder de Sahara en zo meer, het was een heel lappendeken. Zelf deed ik defensie – omdat ik als enige op de redactie ooit in dienst was geweest – en Franstalig onderwijs. Nu doet iedereen alles. Journalisten zijn allrounders geworden.”

Ook de snelheid van berichten waartoe media zijn gedwongen doet afbreuk aan de kwaliteit. Van den Broeck: “Toen wij onlangs De Nacht van Apache organiseerden, stuurden we om elf uur ’s avonds een persbericht uit. Om 23.05 uur stond het op alle nieuwssites. Je maakt mij niet wijs dat één journalist dat heeft nagelezen. Mogelijk wordt het zelfs automatisch online gezet. Vroeger kreeg een journalist nog de opdracht

KARL VAN DEN BROECK (Apache):

‘Alle opinies komen aan bod, maar er zijn wel minder journalisten die het nieuws volgen, waardoor er meer aan onze aandacht ontsnapt’

Foto © Bart Grietens

PETER VANDERMEERSCH (NRC):

‘Ik heb als liberaal grote twijfels over staatssteun, maar misschien moet er voor regionale journalistiek een subsidiesysteem komen’

Nick Davies *flat earth news* noemt. En die bagger wordt dagelijks door een miljoen mensen gezien. Het gaat zulke nieuwssites niet eens om het nieuws. Het gaat hen erom om profielen te creëren die kunnen worden verkocht”, zei Van den Broeck. Of zijn dit dan geen nieuwsmedia meer? Vandermeersch leek dat te suggereren door te beweren dat *Het Laatste Nieuws* vroeger ook nooit persberichten controleerde. “Terwijl ik bij de kwaliteitsmedia – niet alleen *NRC*, maar ook *Trouw*, *de Volkskrant* en *De Standaard* – allemaal meer aandacht zie voor onderzoeksjournalistiek en eigen nieuws.”

Een ander probleem is het gegroeide wantrouwen jegens de media. Fogteloo sneed dat aan: “Hoe hard we hier ook roepen dat alles fantastisch gaat, politieke partijen als DENK en PVV willen niet met de media praten. En dat geldt voor meer groepen in de samenleving. Daar moeten we wel waakzaam voor blijven.” Een oplossing was volgens

persberichten te bewerken. Een bedrijf kon dan beweren 5 procent winst te maken, een journalist ontdekte dat het bedrijf eigenlijk failliet was en alleen winst maakte omdat het de inboedel had verkocht en maakte dáár het nieuws van: ‘Bedrijf failliet’. Persberichten werden zo door de journalistieke methode en deontologie *gecleard* en verheven tot informatie. Nu worden persberichten met copy-paste online gezet. Sommige journalisten halen niet eens de fouten eruit en zetten hun eigen naam eronder.”

Het ergste zijn de grootste nieuwssites: in Vlaanderen HLN.be van *Het Laatste Nieuws*, in Nederland de online Telegraaf. “Op HLN.be vind je een constante stroom van berichten – de laatste roddels uit soaps, de zoveelste uitspraak van Trump, alles wat

Foto's © Bart Grietens

Foto © Bart Grietens

MARGREET FOGTELOO

(De Groene Amsterdammer):

‘Hoe hard we ook roepen dat alles fantastisch gaat, sommige politieke partijen en groepen in de samenleving willen niet met ons praten’

Van den Broeck uitlegde. “Vroeger mocht je hopen dat er op één dag tweehonderd mensen naar je nieuwssite surften. Nu zet je je primeur op Twitter en vijf minuten later weet de hele wereld het. Apache kan niet bestaan zonder sociale media. Daarnaast kun je via Twitter rechtstreeks de belangrijkste economen en filosofen van deze tijd volgen. Een enorme winst.”

Maar: ergens heeft Devoldere wel degelijk gelijk met zijn bewering dat een door algoritmes gedreven informatievoorziening leidt tot een blind worden voor nieuws dat het eigen gelijk tegenspreekt en een gemakkelijker verspreiding van nepnieuws. “Vroeger bleef onzin beperkt tot de tapkast van het café”, zei Van den Broeck. “Nu is Twitter de tapkast van de wereld. Ook de onzin verspreidt zich namelijk moeiteloos over de hele wereld. En de grootste groep mensen volgt nu eenmaal latent het nieuws – via de radio,

Vandermeersch een bredere introductie van ombudsmannen en meer ruimte voor correcties en aanvullingen. “Hoeveel van de zeventig, tachtig media in Nederland hebben een ombudsman die iedere week vertelt wat de krant fout deed en uitlegt waarom? Drie! *NRC*, *de Volkskrant* en *Trouw*.² En publiceert bijvoorbeeld de NOS ergens correcties? Nee. De transparantie van de media moet absoluut omhoog.”

Ook het feit dat Google, Facebook, Twitter en andere sociale media door het verspreiden van andermans nieuwsberichten de facto de grootste nieuwsmedia zijn geworden, heeft niet alleen positieve gevolgen. Het is waar dat deze media voor een aanzienlijke bredere verspreiding van nieuwsberichten hebben gezorgd, zoals

Foto © Bart Grietens

hun telefoon, hoe dan ook, maar niet heel bewust. Voor hen is het steeds lastiger om echt van *fake* te onderscheiden.”

Vandermeersch nuanceerde de bedreiging. “Het is ook de verantwoordelijkheid van elk van ons. Want wat krijgen we te zien de *timeline* van onze socialemediaprofielen? Ten eerste wat onze vrienden en kennissen delen en leuk vinden. Onze vrienden en kennissen duiden we zelf aan. Ten tweede wat we zelf aanduiden om te volgen – in mijn geval *The New York Times*, *The Economist* en *The Asabi Shimbun*. Ik krijg dus niets te zien van de *Groninger Gezinsbode*. En ja, een aantal algoritmes bepaalt de rest.”

Daarnaast zijn Google en Facebook zich ervan bewust dat hun model kapot gaat als zij niets doen, vervolgde hij. “Dus wil Google de zoekmachine zo aanpassen dat wie ‘Rutte’ intikt een origineel verhaal van een nieuwsmidium tegenkomt en niet de zestiende kopie. Goed, dat doen ze ook omdat er een enorme boete van Brussel boven hun hoofd hangt, maar ook omdat ze niet willen dat ze straks worden overvleugeld door een nieuwe speler die hun model wél verbetert. En aan wie vraagt Facebook hulp bij het *flaggen* van nepnieuws? De klassieke nieuwsmidial! Los van het debat of we dat ook moeten doen: wij zijn blijkbaar de enige die dat kunnen.”

Bultinck ging hierin mee. “Je ziet de groeiende bezorgdheid van bijvoorbeeld [*de Duitse bondskanselier*] Angela Merkel of [*de voorzitter van de Europese Commissie*] Jean-Claude Juncker over de verspreiding van *fake news*. Google was al meteen mee-gaand, Facebook zei aanvankelijk dat het geen probleem was, maar draaide snel bij. Ze

WARD WIJNDELTS (Vrij Nederland)

is van mening dat media niet moeten denken dat ze de waarheid in pacht hebben, maar de gebruiker centraal moeten stellen

hebben wel degelijk door dat ze moeten veranderen. Zo zag ik na een recente zoekopdracht een link naar *NRC Handelsblad* waaraan was toegevoegd: ‘diepgaand’. Dat zijn ze dus aan het doen: de zoekresultaten kwalificeren.” Fogteloo was sceptischer. “Ik las laatst dat 49 procent van de Facebook-gebruikers alleen daar nog nieuws leest. Dus ik ben er niet zo positief over, dat de marktwerking het probleem wel gaat corrigeren.”

WIJ ZIJN NIET HET PROBLEEM

Hoe hoopvol gestemd moest het publiek dan zijn over de geschreven media in Nederland en Vlaanderen na de aanvankelijke lofzang die de vier journalisten aanhieven? Het laatste woord was aan Ward Wijndelts, de kersverse hoofdredacteur van *Vrij Nederland*, het eens roemruchte tijdschrift dat, anders dan de media waar de panelleden voor werken, al jaren in een neerwaartse spiraal zit en waar vlak voor Wijndelts’ aantreden op 1 januari 2017 wederom een reorganisatie was doorgevoerd. Drie voltijdse banen gingen daarbij verloren, van een weekblad transformeerde *VN* in een online platform met een maandblad.

Begrijpelijk dus dat hij een grotere urgentie voelde om de koers van de geschreven media te verleggen. Hij citeerde de Amerikaanse hoogleraar journalistiek Matt Waite. Geen van de problemen in de media wordt volgens hem op korte termijn opgelost zolang nieuwsorganisaties niet geloven dat zijzelf het probleem zijn. Hij had vanavond daarom geluisterd hoe Fogteloo, Vandermeersch, Bultinck en Van den Broeck over hun medium praatten. Zagen zij zichzelf als probleem? Daarnaast is hij van mening dat media niet moeten denken dat ze de waarheid in pacht hebben, maar de gebruiker centraal moeten stellen. Hadden de vier journalisten dat gedaan?

Het antwoord op beide vragen was: ten dele. Maar Wijndelts concentreerde zich op het positieve deel van het antwoord. Hij onderschreef het belang dat Vandermeersch hecht aan transparantie. Immers: de totale oplage van kranten en tijdschriften is in tien jaar met dertig procent gedaald en jongeren nemen al helemaal geen abonnement meer. Zij volgen nieuws op sociale media, waar een artikel van een wetenschapsredacteur evenveel status heeft als een post van een willekeurig individu over hetzelfde onderwerp. Alleen door volledige openheid te geven over zijn bronnen kan de wetenschapsredacteur het vertrouwen krijgen. Transparantie dus – dáár moeten nieuwsmidia innoveren.³

MAARTEN DESSING

Freelance literair journalist

NOTEN

1. De inleiding van Luc Devoldere staat op de blog van *Ons Erfdeel*: <http://goo.gl/F86E6T>.
2. Sinds half april 2017 is Tim Pauwels ombudsman van de Vlaamse openbare omroep VRT.
3. Ook de slotbeschouwing van Ward Wijndelts is op de blog te lezen: <https://goo.gl/w77pMb>.